

Bronisław Mikulec

Kasa pożyczkowa przemysłowców lubelskich w latach 1884 - 1914

Rocznik Lubelski 29-30, 63-76

1987-1988

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BRONISŁAW MIKULEC

KASA POŻYCZKOWA PRZEMYSŁOWCÓW LUBELSKICH W LATACH 1884—1914

Rozwój kapitalistycznych stosunków produkcji spowodował wzrost zapotrzebowania na kredyt. Potrzeby kredytowe najsilniej wystąpiły wśród tych grup społeczeństwa Lublina, które najbardziej odczuwały skutki kapitalistycznej konkurencji.

Na początku lat osiemdziesiątych XIX w. nie było w Lublinie instytucji kredytowych, które by były nastawione na udzielanie kredytów dla drobnego przemysłu, rzemiosła i handlu. Stąd, jak pisał w „Kalendarzu Lubelskim” z 1886 r. A. Sokołowski:

Lichwa jakby w kleszczach trzymała mniej zamożnych rzemieślników, nie tylko utrudniając drogę do rozwoju i modernizacji uprawianych rzemiosł, ale wciągała ich w długi w wyniku wygórowanych procentów. Było to przyczyną upadku drobnego przemysłu Lublina¹.

Na ziemiach polskich zaboru pruskiego i austriackiego ważną rolę w dostarczaniu taniego kredytu różnym grupom społeczeństwa polskiego spełniała spółdzielczość kredytowa. W Królestwie Polskim w związku z polityką rusyfikacji i unifikacji nie zezwalano na zakładanie polskich organizacji, stowarzyszeń gospodarczych, kulturalnych i oświatowych. To krępowanie przez carat społeczeństwa i niedopuszczanie go do szerszej aktywności w organizowaniu swego życia było przeszkodą w rozwoju ruchu spółdzielczego w zaborze rosyjskim.

Do najstarszych form spółdzielczości kredytowej w Królestwie Polskim należą kasy przemysłowców, które opierały działalność na przepisach prawnych z 1869 r.² Kasy te, podobnie jak i stowarzyszenia spożywców, były traktowane przez władze carskie jako towarzystwa dobroczynności, stąd wydawanie zezwoleń na ich organizację leżało w gestii ministerstwa finansów³. Pierwsza instytucja tego typu powstała w roku 1870 w Warszawie pod nazwą Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Warszawskich⁴. Następne kasy pożyczkowe przemysłowców w Królestwie Polskim powstały dopiero w latach osiemdziesiątych XIX w. W 1881 r. została zorganizowana Kasa Pożyczkowa Przemysłowców w Radomiu⁵. W 1884 r. jako trzecia z kolei powstała Kasa Pożyczkowa Przemysłowców

¹ J. Sokołowski, *Kilka słów o Kasie Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich*, „Kalendarz Lubelski” 1886, s. 8.

² *Polskie kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności*, Lwów 1914, s. 75.

³ *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, cz. 1, Do 1918 r., pod red. S. Ingłota, Warszawa 1971, w. 248.

⁴ *Polskie kooperatywy...*, s. 75.

⁵ Tamże.

Lubelskich⁶. Do 1888 r. kasy przemysłowców utworzono jeszcze w Płocku, Łomży, Pułtusku, Wieluniu, Kaliszu, Piotrkowie i Łodzi⁷. W roku 1898 władze carskie zabroniły organizowania dalszych instytucji tego typu, a już istniejącym poleciły przekształcenie się w towarzystwa wzajemnego kredytu⁸. Część kas podporządkowała się zaleceniom, ale pięć z nich (w Warszawie, Radomiu, Lublinie, Łomży i Pułtusku) działało bez zmian (tab. 1).

Tab. 1. Kasy pożyczkowe przemysłowców w Królestwie Polskim w latach 1903—1913

Rok	Liczba kas	Liczba członków	Kapitały własne		Wkłady	Pożyczki	Czysty zysk
			udziałowy	zapasowy			
rubli							
1903	5	18 057	1 176 473	694 526	8 227 463	9 382 011	178 361
1905	5	19 350	1 340 172	791 309	8 105 343	12 927 975	155 805
1907	5	22 065	1 533 030	826 329	11 871 780	13 046 156	193 270
1910	5	24 798	2 224 304	672 844	15 252 106	17 407 303	303 295
1913	5	26 017	2 850 000	1 228 000	17 616 000	19 325 000	154 000

Źródło: *Polskie kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności*, Lwów 1914, s. 77; *Prace pierwszej konferencji przewodników polskiej kooperatywy odbytej w Lublinie w dniach 7, 8 i 9 lutego 1918 r.*, Kraków 1918, s. 72.

Inicjatorem powstania Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich był Adolf Frick⁹, a członkami założycielami stowarzyszenia: Henryk Krausse, Juliusz Vetter, August Vetter, Juliusz Kwaśniewski, Feliks Dutkiewicz, Józef Wałowski, Bronisław Szulc, Roman Błaszczyczkiewicz, Władysław Domański, Józef Gałęcki, Mieczysław Wolski, Władysław Siwecki, Bernard Meyersohn, Karol Miller, Kacper Dębski, Ludomił Suligowski, Mikołaj Giszkiwicz, Władysław Witkowski, Walery Boczkowski i Adolf Frick¹⁰. Projekt statutu kasy, opracowany przez członków założycieli, został zatwierdzony przez ministra finansów w Petersburgu 8 grudnia 1884 r.¹¹

⁶ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: WAPL), Zespół akt Kasa Przemysłowców i rolników Lubelskich (dalej: KPPiRL), sygn. 1.

⁷ *Zarys historii...*, s. 248.

⁸ *Prace pierwszej konferencji przewodników polskiej kooperacji odbytej w Lublinie w dniach 7, 8 i 9 lutego 1918 r.*, Kraków 1918, s. 71.

⁹ Adolf Frick (1847—1891) przejawiał bardzo ożywioną działalność społeczno-gospodarczą i kulturalną w Lublinie. Wspólnie z bratem Juliuszem prowadził browar przy ulicy Zamojskiej. Był współorganizatorem w r. 1881 resursy kupieckiej i w r. 1885 Towarzystwa Kredytowego Miejskiego. Zabiegał o założenie Państwowej Szkoły Realnej i wodociągów w Lublinie. Należał do inicjatorów budowy gmachu teatru w Lublinie. W czasie wystawy rolniczo-przemysłowej w Warszawie, niemal własnym kosztem wybudował pawilon, w którym reprezentował przemysł lubelski. WAPL, Zespół akt Rządu Gubernialnego Lubelskiego (dalej: RGL), sygn. A I 1885/63, „Kalendarz Lubelski” 1892, s. 7.

¹⁰ WAPL, KPPiRL, sygn. 1; *Ustawa Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich*, Lublin 1884, s. 20.

¹¹ „Ziemia Lubelska” 1909, nr 337, s. 3.

W dniu rozpoczęcia działalności kasy 9 grudnia 1884 r. biskup Wnoroński odprawił w Katedrze lubelskiej uroczyste nabożeństwo w intencji pomyślnego rozwoju spółdzielni, a po nabożeństwie, poświęcił pierwszy skromny lokal stowarzyszenia, składający się z dwóch pokoi, wynajęty w domu Józefa Gałęckiego przy ulicy Początkowej (obecnie Staszica)¹².

Organizacja władz Kasy

Naczelnym organem prawodawczym i kontrolnym Kasy było zgromadzenie reprezentantów. Jego członków na 5 lat wybierało ogólne zebranie udziałowców. Zgodnie ze statutem, mieli to być ludzie cieszący się autorytetem i zaufaniem, wywodzący się z rzemieślników i przemysłowców¹³. Do podstawowych obowiązków zgromadzenia reprezentantów należało: wybór członków komitetu i komisji rewizyjnej, określanie półrocznej normy kredytu, ustalanie wysokości pensji dla kasjera, kontrolera i pozostałych pracowników spółdzielni oraz rozstrzyganie wszystkich spraw kasy nie wchodzących w zakres obowiązków prezesa komitetu, a mieszczących się w ramach statutu. Reprezentanci mieli stanowić 3% ogólnej liczby członków, nie mniej jednak niż 50 osób. Co roku jedna piąta część reprezentantów opuszczała zgromadzenie, a na ich miejsce wybierano nowych. Ustupujący członkowie zgromadzenia reprezentantów mogli być wybierani ponownie¹⁴.

Zgromadzenia reprezentantów odbywały posiedzenia raz na cztery miesiące. Na żądanie większej liczby członków komitetu kasy zwoływano zebrania nadzwyczajne. Pierwsze zgromadzenie reprezentantów Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich zostało powołane na zebraniu organizacyjnym członków kasy, które odbyło się 9 listopada 1884 r. w sali posiedzeń magistratu miasta Lublina. Otwarcia zebrania dokonał ówczesny prezydent miasta Henryk Woliński, a obradom przewodniczył Józef Wołowski¹⁵. Zgodnie ze statutem, w skład pierwszego zgromadzenia reprezentantów weszło 50 udziałowców Kasy, wśród których byli znani przemysłowcy, kupcy i rzemieślnicy Lublina¹⁶.

Bezpośredni zarząd sprawami Stowarzyszenia należał do komitetu. Komitet składał się z 11 osób, prezesa, zarządzającego rachunkowością, kontrolera i 8 członków. Osoby wchodzące w skład komitetu wybierane były na 3 lata spośród członków zgromadzenia reprezentantów. Przeprowadzano oddzielnie tajne głosowanie na prezesa, zarządzającego rachunkowością i kontrolera, a pozostałych 8 członków komitetu wybierano łącznie w jednym tajnym głosowaniu¹⁷. Co roku 4 członków odchodziło z komitetu, a na ich miejsce wybierano nowych, przy czym przestrzegano zasady, aby jednocześnie nie opuszczali swoich stanowisk prezes i zarządzający rachunkowością¹⁸.

¹² WAPL, KPPiRL, sygn. 1.

¹³ *Ustawa Kasy...*, s. 23.

¹⁴ Tamże, s. 14.

¹⁵ WAPL, KPPiRL, sygn. 1.

¹⁶ WAPL, KPPiRL, sygn. 1; *Ustawa Kasy...*, s. 23.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 15.

Pierwszy komitet Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich wybrany został na zebraniu reprezentantów 3 listopada 1885 r.¹⁹ W jego skład weszli: Edward Krausse, Adolf Frick, Władysław Domański, Konstanty Hera, Józef Gałęcki, Józef Wołowski, Leopold Barszczewski, Ksawery Czarniecki, Karol Reyer, Mieczysław Wolski i Antoni Swinarski. Funkcję przewodniczącego pełnił Edward Krausse, rachunkowością zarządzał Adolf Frick, a kontrolerem był Władysław Domański²⁰.

Komitet Kasy zbierał się na swoje posiedzenia raz w tygodniu. Komitet przyjmował nowych członków do Stowarzyszenia, udzielał pożyczek, przedłużał terminy spłat, zaciągał kredyty w imieniu Spółdzielni oraz dokonywał analizy sprawozdań miesięcznych, kwartalnych i rocznych.

Do obowiązków prezesa komitetu należało: rozpatrywanie podań składanych do zarządu Stowarzyszenia, udzielanie członkom pożyczek, sprawdzanie stanu kasy z księgami przychodów i rozchodów, czuwanie nad terminowym zwrotem pożyczek przez dłużników oraz nadzór nad wszystkimi operacjami Kasy²¹. Funkcje prezesów kolejno sprawowali: Edward Krausse (1884—1894), Mieczysław Wolski (1894—1897), ponownie Edward Krausse (1897—1905) i Alojzy Kuczyński (1905—1914)²².

Do obowiązków zarządzającego rachunkowością należał nadzór nad kasjerem, kontroler natomiast prowadził księgi kasowe, czuwał nad tym, by stan kasy był zgodny z dokumentacją, sporządzał miesięczne, kwartalne i roczne sprawozdania oraz wykonywał wszystkie czynności kancelaryjne. Funkcje zarządzającego rachunkowością Kasy pełnili: Adolf Frick (od listopada 1884 do grudnia 1884) i Teofil Ciświcki (1885—1914), a kontrolerami byli: Władysław Domański (od listopada 1884 do grudnia 1884) i Karol Miller (1884—1914)²³. Do obowiązków pozostałych członków komitetu należało uczestniczenie w posiedzeniach z prawem współdecydowania o wszystkich sprawach dotyczących działalności Kasy²⁴.

Ważnym organem Stowarzyszenia była komisja rewizyjna, która składała się z 3 osób wybieranych przez zgromadzenie reprezentantów na 3 lata. Zajmowała się kontrolą ksiąg, dokumentów, rocznych sprawozdań oraz gotówki w kasie. Z przeprowadzonych kontroli komisja sporządzała protokoły, które przedstawiała na ogólnych zebraniach reprezentantów²⁵.

Budowa gmachu Kasy

W ciągu kilkunastu lat nastąpił znaczny rozwój działalności Kasy, w związku z czym ogólne zgromadzenie reprezentantów na posiedzeniu 21 kwietnia 1898 r. podjęło decyzję o budowie własnego budynku²⁶. 22 czerwca 1899 r. nastąpiło poświęcenie kamienia węgielnego pod bu-

¹⁹ WAPL, KPPiRL, sygn. 1; „Ziemia Lubelska” 1909, nr 337.

²⁰ „Ziemia Lubelska” 1909, nr 337.

²¹ *Ustawa Kasy...*, s. 17.

²² WAPL, KPPiRL, sygn. 1.

²³ WAPL, KPPiRL, sygn. 1, 11.

²⁴ *Ustawa Kasy...*, s. 12.

²⁵ Tamże, s. 31.

²⁶ WAPL, KPPiRL, sygn. 5.

dowę gmachu Spółdzielni przy zbiegu ulic: Krakowskiego Przedmieścia i Szpitalnej (obecnie H. Kołłątaja). Ceremonii poświęcenia dokonał ksiądz dziekan Aleksander Bogdanowicz w obecności członków zarządu, komisji budowlanej wyłonionej z członków Kasy, reprezentantów Spółdzielni i zaproszonych gości²⁷. Akt erekcyjny budowy napisany został na pergaminie, a następnie podpisany przez prezesa, zarząd, urzędników Kasy, zaproszonych gości oraz wydawcę „Gazety Lubelskiej” i łącznie z egzemplarzem tejże gazety — włożony do puszki ołowianej i wmurowany w fundament przyszłego gmachu²⁸.

Budowa obiektu przebiegała nadzwyczaj sprawnie, ponieważ w ciągu roku został przekazany do użytku. Gmach był jednym z okazałszych budynków Lublina, o czym donosił „Kalendarz Lubelski”:

Dziś gmach Kasy imponuje swym majestatycznym frontonem na dwie ulice, z prześliczną fasadą i bez zaprzeczenia jest ozdobą najpryncypalniejszej ulicy Lublina. Na kopule widnieje herb miasta i data 1900 r.²⁹

Członkowie Kasy

Członkiem Kasy mógł zostać każdy obywatel, który zajmował się przemysłem, rzemiosłem, handlem lub też inną pożyteczną pracą³⁰. Warunkiem przyjęcia było wpłacenie jednego rubla wpisowego oraz 25 rubli udziału. Niezamożni mogli wpłacać udział w ratach tygodniowych lub miesięcznych, przy czym raty tygodniowe nie mogły być niższe od 15 kopiejek, a miesięczne od 50 kopiejek. W celu umożliwienia przystąpienia do Spółdzielni ubogim rzemieślnikom, którzy nie posiadali gotówki, a zasługiwali na pomoc finansową, komitet na wniosek zgromadzenia reprezentantów wydawał im awansem 10 rb. na opłacenie wpisowego i pierwszej raty udziału, pozostałą część udziału mieli uzupełnić w ratach miesięcznych. Pełnoprawnymi członkami Kasy stawali się dopiero po wpłaceniu całego udziału³¹.

Kasa rozpoczęła działalność w 1885 r., licząc 150 członków³². W następnych latach członków stale przybywało, do 5192 osób w roku 1913 (tab. 2).

Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich pod względem liczby członków zajmowała w roku 1913 trzecie miejsce wśród tego typu instytucji w Królestwie Polskim, po kasach w Warszawie i Radomiu. Członkowie Kasy stanowili w wymienionym roku 20% ogółu członków tych instytucji w Królestwie Polskim³³. Kasa Pożyczkowa Przemysłowców miała najwięcej członków spośród wszystkich spółdzielczych instytucji kredytowych Lublina. Osoby skupione w Kasie w 1913 r. stanowiły 56,7% członków sześciu działających w Lublinie towarzystw pożyczkowo-osz-

²⁷ WAPL, KPPiRL, sygn. 5.

²⁸ „Kalendarz Lubelski” 1901, s. 10.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Ustawa Kasy...*, s. 5.

³¹ Tamże, s. 5.

³² „Gazeta Lubelska” 1893, nr 15, s. 1.

³³ *Polskie kooperatywy...*, s. 77.

Tab. 2. Członkowie Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich
w latach 1885—1913

Rok	Liczba członków	Wskaźnik jednostawowy	Wskaźnik łańcuchowy
1885	667	100	100
1886	1016	152	152
1887	1327	199	131
1888	1494	224	112
1889	1662	249	111
1890	1827	274	109
1891	1976	298	108
1892	2095	314	106
1893	2172	326	104
1894	2287	343	105
1895	2314	347	101
1896	2470	370	101
1897	2739	411	111
1898	3277	491	120
1899	3822	573	117
1900	4026	603	105
1901	4024	603	105
1902	4064	609	101
1903	4113	617	101
1904	4036	605	98
1905	4072	610	101
1906	4147	622	102
1907	4268	640	103
1908	4270	640	100
1909	4353	653	102
1910	4575	686	105
1911	4840	726	106
1912	5028	754	104
1913	5192	778	103

Źródło: WAPL, KPPiRL, sygn. 24—41.

czędnościowych i 36,4% członków dwóch towarzystw wzajemnego kredytu³⁴.

W składzie społeczno-zawodowym członków Kasy (tab. 3) w całym omawianym okresie najwięcej było rolników. W roku 1913 stanowili oni prawie jedną trzecią ogólnej liczby członków. Drugą pozycję zajmowali rzemieślnicy, a trzecią kupcy. Licznie przystępowali do Kasy urzędnicy, którzy w latach 1895—1913 stanowili przeciętnie 12% członków tej instytucji. Udział przemysłowców, dla których między innymi Kasa została powołana, nie przekraczał kilku procent.

³⁴ WAPL, Inspekcja Drobного Kredytu (dalej: IDK), sygn. 103, Sprawozdanie Rady Lubelskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu za 1913 r.

Tab. 3. Struktura społeczno-zawodowa członków Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich w latach 1895—1913

Grupy społeczno-zawodowe	Lata									
	1895		1900		1905		1910		1913	
	liczba osób	wskaznik struktury	liczba osób	wskaznik struktury	liczba osób	wskaznik struktury	liczba osób	wskaznik struktury	liczba osób	wskaznik struktury
Rzemieślnicy	398	17,2	842	20,9	897	22,0	894	19,5	880	16,9
Robotnicy	18	0,8	32	0,2	17	0,4	49	1,1	47	0,9
Urzędnicy	342	14,8	560	13,9	502	12,3	489	10,7	529	10,2
Kupcy	224	9,7	801	19,9	815	20,0	589	12,9	533	10,3
Rolnicy	510	22,8	686	17,8	832	20,4	1085	23,7	1697	32,7
Przemysłowcy	98	4,2	131	3,2	102	2,5	83	1,8	126	2,4
Pracownicy służby zdrowia	69	3,0	148	3,7	171	4,2	185	4,0	183	3,5
Inżynierowie i technicy	35	1,5	67	1,7	87	2,2	173	3,8	191	3,7
Adwokaci	16	0,7	70	1,7	69	1,7	87	1,9	90	1,7
Nauczyciele	—	—	68	1,7	80	2,0	114	2,5	139	2,7
Duchowni	—	—	48	1,2	99	2,4	145	3,2	163	3,1
Osoby o innych zawodach	604	26,2	573	14,2	419	10,3	652	14,2	614	11,8

Źródło: WAPL, KPPIRL, sygn. 25—41; WAPL, AmL, sygn. 8682.

Kapitały własne Kasy

Ważną rolę w działalności finansowej Kasy stanowił kapitał własny, który składał się z kapitału zakładowego, udziałowego, rezerwowego i funduszu zasobowego³⁵.

Każdy wstępujący do Kasy był zobowiązany do wpłacenia wpisowego, wynoszącego 1 rb. oraz udziału w wysokości 25 rb.³⁶ Statut przewidywał możliwość posiadania wielu udziałów. Ogólne zgromadzenie reprezentantów Kasy 31 sierpnia 1902 r. ustaliło maksymalną kwotę udziału, którą zobowiązani byli wpłacić wszyscy członkowie, którzy korzystali z kredytów od 5000 rb wzwyż³⁷. Bez względu na liczbę posiadanych udziałów każdy członek Spółdzielni na ogólnym zgromadzeniu miał tylko jeden głos³⁸.

Na pokrycie ewentualnych strat Kasa gromadziła środki w postaci kapitału rezerwowego i funduszu zasobowego. Kapitał rezerwowy składał się z wpisowego i corocznych odpisów z czystego zysku. Z czystego zysku pochodził również fundusz zasobowy³⁹. Kapitał zakładowy Kasy wynosił 740 rb. Pochodził z dobrowolnych wpłat uiszczonych przez członków założycieli⁴⁰. Poszczególne rodzaje kapitałów własnych Kasy przedstawia tabela 4.

Tab. 4. Kapitały własne Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich w latach 1895—1914 (w rublach)

Rok	Kapitały			Fundusz zasobowy	Ogółem kapitały własne	Kapitały własne wobec kapitałów obcych (w %)
	udziałowy	rezerwowy	zakładowy			
1895	91 764	52 053	740	13 564	158 121	19,1
1900	235 481	84 000	740	19 500	339 721	19,4
1905	402 764	148 000	740	20 070	571 574	18,0
1910	661 552	231 000	740	26 000	919 292	17,5
1914	861 263	400 000	740	30 000	1 292 063	24,2

Źródło: WAPL, KPPiRL, sygn. 25—41.

W latach 1895—1914 kapitały własne Kasy wzrosły osmiokrotnie i stanowiły 24,2% kapitałów obcych. Posiadanie stosunkowo dużych kapitałów własnych dawało Spółdzielni silne podstawy finansowe i czyniło ją bardziej odporną na zmiany cyklu koniunkturalnego. Ponadto, znaczne kapitały własne ograniczały ryzyko osobistej odpowiedzialności członków oraz przyciągały nowych członków.

³⁵ *Ustawa Kasy...*, s. 7.

³⁶ WAPL, KPPiRL, sygn. 7.

³⁷ Tamże.

³⁸ *Polskie Kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności*, Lwów 1914, s. 74.

³⁹ *Ustawa Kasy...*, s. 4.

⁴⁰ „Ziemia Lubelska” 1909, nr 337.

Działalność finansowa Kasy

Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich prowadziła różnorodną działalność finansową: dyskontowała weksle, przyjmowała wkłady, udzielała pożyczek spłacanych ratami z możliwością odraczania ich płatności pod różne formy zabezpieczenia: weksle, papiery procentowe, kapitały i udziały, przekazy kolejowe. Formy zabezpieczenia oraz udzielanie pożyczek nie tylko krótko- ale i średnioterminowych stwarzały możliwość korzystania z usług Kasy przedstawicielom różnych warstw i grup społecznych: bogatym przemysłowcom, kupcom, ziemianom, drobnym rzemieślnikom, nauczycielom i duchownym. Stąd kasy przemysłowców były uważane za spółdzielcze instytucje kredytowe o charakterze pośrednim między towarzystwami wzajemnego kredytu a towarzystwami pożyczkowo-oszczędnościowymi. Służyły one bowiem kredytem: „[...] większemu i małemu przemysłowi i kupcowi, hurtownikowi potrzebującemu znacznego kredytu i drobnemu detaliście, dla którego wystarczy mała na dogodnych warunkach zaciągnięta pożyczka w celu powiększenia środków obrotowych”⁴¹.

Wielkość kredytu, z jakiego mogli korzystać członkowie Kasy, była corocznie określana przez ogólne zebranie reprezentantów. Stopa procentowa od pożyczek wynosiła 6% przy drobnych kredytach do 125 rb i 7% przy pożyczkach powyżej 125 rb⁴². Na umiarkowaną stopę procentową pobieraną od pożyczek przez Kasę wskazywała również ówczesna prasa lokalna i krajowa:

Przed powstaniem Kasy ludzie zupełnie materialnie odpowiedzialni płacili od 24 do 48% od pożyczek. Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich od kilkunastu lat pobiera stale 7% w stosunku rocznym. Pożyczki udzielane są na spłatę ratami w ciągu 2 i pół roku i weksle nie są wymieniane do ostatecznego spłacenia pożyczki. Jest to więc tani i dogodny kredyt. Nawet w czasie wojny japońskiej, gdy Bank Państwa pobierał 9%, a banki akcyjne brały do 12%, Kasa pobierała, jak zwykle 7%, zapobiegając w ten sposób zbyt niemu podnoszeniu stopy procentowej w innych instytucjach finansowych Lublina⁴³.

Powyzsza stopa procentowa nie uległa zmianie do końca omawianego okresu. W protokole komisji rewizyjnej ze stycznia 1915 r. czytamy:

W latach 1905, 1906 i 1907 w okresie zwanym rewolucyjnym pomimo przesilenia ekonomicznego Kasa ani w tym okresie, ani w r. 1913, przesilenia i klęski, jaka spotkała rolników wskutek nieurodzaju, ani w r. 1914 nie podniosła stopy procentowej maksimum 7% i pracowała najzupełniej, trzymając się stale przewodniej swej zasady, że zadaniem jej jest dostarczanie swoim członkom najtańszego kredytu, a przez to ułatwienie wszechstronnej działalności i pracy⁴⁴.

Kwota udzielanych kredytów stale wzrastała i w roku 1903 wynosiła 3 102 523 rb. Nieznaczne zmniejszenie się kredytów nastąpiło w latach 1904 i 1905, w związku z pogarszaniem się sytuacji ekonomicznej z powodu wojny rosyjsko-japońskiej. W następnych latach obserwujemy dalszy wzrost kwoty udzielanych przez Kasę kredytów i najwyższy ich po-

⁴¹ *Polskie kooperatywy...*, s. 75.

⁴² WAPL, KPPiRL, sygn. 6.

⁴³ „Tygodnik Ilustrowany” 1910, nr 15, s. 299.

⁴⁴ WAPL, KPPiRL, sygn. 41.

ziom notujemy w roku 1910 — 4 643 116 rb i 1912 — 4 526 518 rb. W pierwszym roku wojny światowej kredyt udzielony przez Kasę zmniejszył się do 1 687 641 rb.

Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich udzielała najwięcej kredytów spośród pozostałych spółdzielczych instytucji kredytowych w Lublinie (tab. 5): w latach 1909—1913 przeciętnie 57,6%. Kasa przyjmowała

Tab. 5. Wysokość kredytów udzielanych przez spółdzielcze instytucje kredytowe w Lublinie w latach 1909—1913

Kredyty udzielane przez							
Rok	spółdzielcze inst. kredytowe Lublina ogółem	Kasę Przemysłowców Lubelskich	wskaźnik struktury	towarzystwa wzajemnego kredytu	wskaźnik struktury	towarzystwa pożyczkowo-oszczędnościowe	wskaźnik struktury
1909	6 032 265	4 202 321	69,7	1 138 935	18,9	691 009	11,4
1911	6 749 811	3 753 325	55,6	1 964 084	29,1	1 032 402	15,4
1913	7 268 605	3 450 716	47,5	2 477 985	34,1	1 339 904	18,4

Źródło: WAPL, IDK, sygn. 103, WAPL, KPPiRL, sygn. 25—41, Sprawozdanie Rady Lubelskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu za lata 1899—1913.

jako zabezpieczenie kredytu weksle, papiery publiczne, przekazy kolejowe i wkłady. Najczęściej stosowano zabezpieczenia wekslowe. Pod tę formę zabezpieczenia udzielano od 58,3% kredytów w roku 1894 do 93,3% w roku 1912. Drugą często stosowaną formą zabezpieczenia do roku 1911 były papiery wartościowe, na które udzielano od 43,4% kredytów w r. 1894 do 16,3% w r. 1911. Od 1912 r. to zabezpieczenie zostało bardzo ograniczone na rzecz wekslowego. Kredyty oparte na kapitałach udziałowych i przekazach kolejowych były niewielkie i stanowiły w latach 1894—1914 od 0,8 do 4%. Wysokość kredytów udzielanych przez Kasę Pożyczkową Przemysłowców Lubelskich pod różne formy zabezpieczenia przedstawia tabela 6.

Wśród członków Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich największe zapotrzebowanie było na drobny kredyt, do 500 rb. Stanowił on w każdym roku ponad 70% udzielanych przez Spółdzielnię kredytów, a w niektórych latach przekraczał nawet 80%. Na kredyty od 500 do 4000 rb przypadało od 14 do 27%. Najmniejszą pozycję wśród pożyczonych przez Kasę kwot zajmowały kredyty duże, od 4000 do 10 000 rb i wyżej, ponieważ stanowiły one od 0,5 do 6% ogólnej kwoty kredytów udzielonych przez tę instytucję⁴⁵.

Na środki obrotowe Kasy, obok funduszy własnych, składały się kapitały obce. Pochodziły one z sum pożyczonych od różnych instytucji finansowych, takich jak: Bank Państwa, Państwowa Kasa Oszczędności oraz z kapitałów na lokacji, czyli wkładów. Statut Kasy Pożyczkowej

⁴⁵ WAPL, KPPiRL, sygn. 24, 41.

Tab. 6. Kredyty udzielane przez Kasę Pożyczkową Przemysłowców Lubelskich na różne formy zabezpieczenia w latach 1894—1913 (w rublach)

Rok	Ogólna kwota kredytów	Formy zabezpieczenia							wskaźnik struktury	wskaźnik struktury	przekazy kolejowe	wskaźnik struktury
		weksle	wskaźnik struktury	papieru procentowe	wskaźnik struktury	kapitały i udziały	wskaźnik struktury	przekazy kolejowe				
1894	1 639 936	989 968	53,8	798 011	43,4	29 621	1,6	22 336	1,2			
1898	1 927 397	1 637 512	85,0	230 253	12,0	27 873	1,4	31 755	1,6			
1900	2 077 201	1 593 805	76,8	403 942	19,4	37 522	1,8	41 932	2,0			
1902	2 763 599	2 310 436	83,7	414 575	15,0	25 213	0,9	13 375	0,4			
1903	3 102 523	2 700 395	87,1	354 857	11,5	27 659	0,8	19 512	0,6			
1904	2 831 336	2 359 714	83,4	436 380	15,4	28 841	1,0	6 401	0,2			
1905	2 568 281	2 268 279	88,4	267 162	10,4	26 346	1,0	6 494	0,2			
1906	3 780 139	3 051 800	80,9	685 212	18,1	33 952	0,8	9 175	0,2			
1908	3 921 344	2 910 336	74,3	971 022	24,8	28 432	0,7	11 554	0,2			
1909	4 202 321	3 278 334	78,2	881 469	20,9	27 024	0,6	15 494	0,3			
1910	4 643 116	3 613 314	77,9	971 736	21,0	45 693	0,9	12 373	0,2			
1911	3 753 325	3 095 066	82,6	612 815	16,3	34 758	0,9	10 688	0,2			
1912	4 526 518	4 215 554	93,3	267 908	5,9	34 261	0,7	8 795	0,1			
1913	3 450 716	3 211 492	93,2	185 910	5,3	45 308	1,3	8 006	0,2			
1914	1 687 641	1 539 693	91,4	108 675	6,4	34 297	2,0	4 976	0,2			

Źródło: WAPL, KPPIRL, sygn. 24—41.

Tab. 7. Kapitały na lokacji w Kasie Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich w latach 1885—1913 (w rublach)

Rok	Wkłady	Wskaźnik łańcuchowy
1885	31 502	100,0
1889	300 289	953,2
1893	637 818	212,5
1897	966 602	151,5
1901	1 961 521	202,9
1905	3 180 287	162,1
1909	4 787 230	150,5
1913	6 789 008	141,8

Źródło: WAPL, KPPiRL, sygn. 5, 41.

Tab. 8. Kapitały pieniężne w instytucjach kredytowych miasta Lublina w r. 1913 (w rublach)

Instytucje kredytowe	Kapitały na 101 akcji	Wskaźnik struktury
Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich	6 071 960	41,0
Oddział Banku Warszawskiego	3 000 000	20,3
Oddział Banku Łódzkiego	2 500 000	16,9
Towarzystwo pożyczkowo-oszczędnościowe	2 026 061	13,7
Lubelskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu	1 204 115	8,1

Źródło: WAPL, IDK, sygn. 103, WAPL, KPPiRL, sygn. 41, Lubelskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu — Sprawozdania Rady za lata 1899—1913.

Przemysłowców Lubelskich kompetencje w zakresie ustalania proporcji między kapitałem własnym a obcym przekazywał ogólnemu zgromadzeniu reprezentantów. Długi Kasy nie mogły jednak przewyższać pięciokrotnej wartości kapitałów własnych⁴⁶. Za długi Spółdzielni członkowie odpowiadali solidarnie całym swoim majątkiem. Odpowiedzialność ta ciążyła na nich jeszcze przez okres jednego roku po wystąpieniu z Kasy⁴⁷. Z danych zawartych w tabeli 7 wynika, że kapitały na lokacji stale wzrastały i najwyższą wartość osiągnęły w r. 1912 — 6 216 679 rb.

Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich w roku 1913 skupiała 41% wolnych kapitałów wszystkich instytucji kredytowych Lublina (tab. 8). Na 14 802 136 rb zgromadzonych na tzw. lokacji w 10 instytucjach kredytowych miasta, 41% znajdowało się w Kasie. Świadczy to, że Spółdzielnia cieszyła się dużym zaufaniem mieszczan lubelskich. Dane zawarte w tabeli 8 wskazują również na to, że spółdzielcze instytucje

⁴⁶ *Ustawa Kasy...*, s. 15.

⁴⁷ *Tamże*, s. 9.

kredytowe odgrywały istotną rolę w życiu ekonomicznym miasta, skupiały bowiem 62,8% wolnych kapitałów.

Stopa procentowa od wkładów była zróżnicowana w zależności od terminu wypowiedzenia. Wkłady roczne były oprocentowane na 5%, półroczne na 4%, trzymiesięczne na 2,5% i z tygodniowym wypowiedzeniem na 2%⁴⁸. Towarzystwa pożyczkowo-oszczędnościowe płaciły nieco wyższy procent: Pierwsze Lubelskie Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe od 3 do 6%, Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe dla Żydowskich Rzemieślników od 5 do 7%, a Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe dla Robotników Chrześcijańskich od 4 do 6%⁴⁹.

Ponieważ wkłady roczne były najwyżej oprocentowane, oszczędzający lokowali najwięcej kapitałów na ten termin, w związku z czym stanowiły one w 1895 r. 93,3% kapitałów na lokacji, półroczne 2,8%, z trzymiesięcznym wypowiedzeniem 1,6% i tygodniowym 2,3%. W 1913 r. wkłady roczne stanowiły 92,3%, półroczne 3,1%, z trzymiesięcznym wypowiedzeniem 1,2% i tygodniowym 2,4%⁵⁰.

Dobre efekty działalności finansowej pozwalały na osiągnięcie przez Kasę wysokich zysków. W latach 1885—1913 Spółdzielnia uzyskała ogółem 1 605 075 rb zysku, przy czym w pierwszym dziesięcioleciu (1885—1894) zysk ten wynosił 135 430 rb, w drugim (1895—1904) — 367 606 rb i trzecim (1905—1914) — 1 102 039 rb⁵¹. Najwyższy zysk Kasa osiągała zatem dopiero w trzecim dziesięcioleciu, to jest wtedy, gdy umocniła się pod względem finansowym i zyskała uznanie wśród szerokich rzesz społeczeństwa miasta.

Z czystego zysku Spółdzielnia wypłaciła w latach 1884—1913 ogółem 570 522 rb dywidendy, która w okresie pierwszych dziewięciu lat działalności wynosiła 10% od udziału, a pozostałych 8%. Wysoki zysk pozwalał na wypłacanie członkom pełniącym różne funkcje we władzach Kasy stosunkowo dużych pensji i gratyfikacji. W 1894 r. na gratyfikacje dla urzędników i wynagrodzenie dla zarządu, komitetu i komisji rewizyjnej przeznaczono 4835 rb. W następnych latach środki na ten cel stale były zwiększane i w r. 1914 osiągnęły kwotę 28 158 rb, czyli wzrosły prawie sześciokrotnie.

Obok działalności finansowej, Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich znana była z działalności filantropijnej. Udzielała pomocy ubogim i dotkniętym klęskami żywiołowymi. Fundowała stypendia dla dzieci swoich członków oraz dzieci mniej zamożnych pracowników. Znaczne sumy przeznaczała na rozwój szkolnictwa zawodowego w Lublinie, była podporą finansową powstających innych spółdzielczych instytucji kredytowych. W latach 1884—1913 Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich wydała na cele filantropijne 70 243 rb.

Utworzona z myślą o likwidacji szerzącej się lichwy i służenia pomocą finansową rzemieślnikom, kupcom i drobnym przemysłowcom, objęła działalnością niemal wszystkie warstwy społeczne Lublina i okolic

⁴⁸ WAPL, KPPiRL, sygn. 6.

⁴⁹ WAPL, KPPiRL, sygn. 122.

⁵⁰ WAPL, KPPiRL, sygn. 25, 40.

⁵¹ A. Sokołowski, jw., s. 10.

Tani i na dogodnych warunkach udzielany przez Spółdzielnię kredyt dawał możliwość przemysłowcom, kupcom i rzemieślnikom utrzymania się na powierzchni w walce z wielkim kapitałem, a niejednokrotnie przyczyniał się do powstania nowych zakładów przemysłowych w Lublinie. Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich w okresie pełnego rozwoju kapitalizmu zapewniała niezbędne środki finansowe miejscowemu przemysłowi, rzemiosłu i handlowi.

W oczach współczesnych działalność Kasy zyskała sobie wielkie uznanie, co znalazło odbicie w miejscowej prasie:

Dzięki szybkiemu i prawidłowemu rozwojowi Kasy każdy z drobniejszych rzemieślników weselszym już okiem spogląda w przyszłość i chętnie oddaje się pracy, gdyż wie, że w razie potrzeby za opłatą umiarkowanego procentu otrzyma pożyczkę, przy pomocy której może swój fach dalej prowadzić z pożytkiem dla siebie i ogółu⁵².

Przekazując relacje z obchodów 25-lecia działalności Kasy w r. 1909 miejscowa prasa donosiła:

Dwudziestopięcioletnia działalność Kasy wskazuje nie tylko na niezbędną potrzebę tej instytucji, która w rozwoju naszego miasta odegrała jedną z pierwszorzędnych ról, nie tylko na ogrom pracy i umiejętność zawodową jej kierowników, którzy usilnie baczili, aby instytucja ciesząca się takim zaufaniem nie zboczyła na manowce, nie tylko na jej obywatelski charakter, który niejednokrotnie nader silnie się zaznaczył, lecz i na ten czynnik samopomocy społecznej, który w życiu naszym narodowym musi mieć i ma pierwszorzędne znaczenie⁵³.

⁵² „Ziemia Lubelska” 1909, nr 337.

⁵³ Tamże.